९७०

Shree Raghunath Sanskrit Research Institute Library, Jammu

No. ७७०-घ

Title नाममालाशब्दार्थनिघण्टुः

Author धनञ्जयः

Extent १० Age १८१०

Subject कोशः सम्पूर्णम्

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

नं० ६७०-घ

नामभाला

शब्दार्थनिघण्टुः अशुद्ध है

नं० ७७०-घ

पत्राणि १०

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री गुरुभ्यो नमः ॥ तन्नमामि परंज्योतिरवाङ्मनसगोचरं । उन्मूलयत्यविद्यां यद्विद्यामुन्मीलयत्यपि ॥१॥ द्वयं द्वितयमुभयं यमलं युगलं युगं । युग्मं
द्वंद्वं यमं द्वैतं पादयोः पातु जैनयोः ॥२॥ द्वितयनाम ॥ ऋषिर्यतिर्मुनिर्भिक्षुस्तापसः संयतो व्रती । तपस्वी संयमी योगी वर्णी साधुश्च पातु वः ॥३॥ ऋषिनाम ॥
दाक्षितं मौंड्यं शिष्यं च । तमंतेवासिनं विदुः । शिष्यनाम ॥ कृतांतागमसिद्धांता ग्रंथाः शास्त्रमतः परं ॥४॥ ग्रंथनाम ॥ भूमिर्भूः पृथ्वी पृथ्वी । काश्यपी मेदि-
नी मही ॥ धरा वसुधरा धात्री । क्ष्मा विश्वंभराऽवनिः ॥५॥ वसुधा धरणी क्षोणी । क्ष्माधरित्री क्षितिश्च कुः । कुंतनी ल्लोर्वरा चोर्वी । जगती गौर्वसुमती ॥६॥
तत्पर्यायधरः शैलस्तत्पर्यायपतिर्नृपः । तत्पर्याय रुहो वृक्षः । शब्दमन्यं च योजयेत् ॥७॥ नाम ॥ दरीभृद्ऽचलः शृंगी । पर्वतः सानुमान्गि-
रिः । नगः शिलोच्चयो द्रिश्च । शिखरी चिक्कुन्नमरुन्नत ॥८॥ पर्वतनाम ॥ प्रस्थंपा कटं सानुमेखलोत्पातिका तटी । नितंबमंतो दंतश्च । तद्वान्
गिरिः स्मृतः ॥९॥ पर्वततटकेनाम ॥ राजाधिपः पतिः स्वामी ॥ नाथः परिवृढः प्रभुः । ईश्वरो विभुरीशानो ॥ न्नतेंद्रइन ई शिता ॥१०॥ राजा-
नाम ॥ अनोकहस्तरुः शाखी ॥ विटपी फलिनो नगः । द्रुमोऽङ्घ्रिपः फलेग्राही । पादपो वनस्पतिः ॥११॥ वृक्षनाम ॥ तत्पर्यायचरो द्वेयो ।
हरिर्वलिमुखः कपिः । वानरः प्लवगश्चैव । गोलांगूलोथ मर्कटः ॥१२॥ वानरनाम ॥ विपिनं गहनं कक्षं । अरण्यं काननं वनं । कांतारमट-
वी दुर्गं । तत्र चरः स्याद्वनेचरः ॥१३॥ वननाम ॥ पुलिंदशबरो दस्युः । निषादो व्याधलुब्धकौ । धानुष्कोथ किरातश्च । सोरण्यानीचरः स्मृतः ॥१४॥
भील्लनाम ॥ वार्वारि कं पयोंऽभोंबु । पाथोर्णः सलिलं जलं । शरवनं कृशानारं । तोयं जीवनमं भविषं ॥१५॥ तत्पर्यायवरो मत्स्यस्तत्पर्याय..द-
घनः तत्पर्यायाम्बु वंधुद्धं । तत्पर्यायधरोंबुधिः ॥१६॥ पानीनाम ॥ पृथुरोमा षडं..तो । यादो विसारि शकुलः । विसारी सफरो मी-
नः । पाठीनो निमिषं मिः ॥१७॥ मत्स्यनाम ॥ घनाघनो घनो मेघो । जीमूतो स्त्रवलाहकः । पर्जन्यो मिहिरो नभ्राट् । मेघनाम ॥ शंपा सौदामि-
नी तडित् ॥१८॥ आकालिकी क्षणरुचि । विकल्पलतिरंबुदः । निर्घातमशनिर्वज्रं । मुक्ताशब्दं चवोजवर्ते ॥१९॥ बीजनाम ॥ परिषक-
र्दमः पंकोस्तङ्ङंतामरसं विदुः । कमलं नलिनं पद्मं । सरोजं सरसीरुहं ॥२०॥ अरविंदं कोकनदं । पुंडरीकं महोत्पलं । इंदीवरमरविंदं । शतपत्रं च पुष्करं
॥२१॥ स्यादुत्पलं कुवलयं । मधूनी तांबुजन्म च । इंदीवरं च रक्तेस्मिन् । सितकुमुदं कैरवं ॥२२॥ कमलनाम ॥ तद्वती विशिनी ज्ञेया । कमलिनीना-
मा ॥ व्रततीवल्लरीलता । वल्लीनाम नियोज्यानि । वारिधिवापि वेष्टना ॥२३॥ वेलिनाम ॥ स्रोतस्विनी धुनी सिंधुः । स्रवंती निम्नगापगा । नदी नंदा

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

द्विरेफश्च॥ सरिन्नाम्नातरंगिणी॥ २४॥ नदीनाम॥ तलातिश्च त्ववलीद्धिः पारावारोऽमृतोद्भवः॥ अपारवारः कूपारो॥ रत्नमीनानिधाकरः॥ २५॥
समुद्रोवारिराशिश्च॥ सरस्वान्सागरोऽर्णवः समुद्रनाम॥ सीमोपकंठंतीरं चा पारंरोधोऽवधिस्तटं॥ २६॥ तटनाम॥ तंगस्तरंगः कल्लोलो॥
वीचिरुत्कलिकावलिः॥ पालिर्वेलातटोच्छ्वासौ॥ विस्तमोयमुद्वतः॥ २७॥ कल्लोलनाम॥ मनुष्योमानुषोमर्त्यो॥ मनुजोमानवोनरः॥ नापुम
॥न्नपुरुषोगोधो॥ धवः स्यान्नृपतिर्नृपः॥ २८॥ पुरुषनाम॥ भृत्यो यत्नतकः पत्तिः॥ पदातिः पदगोऽनुगः॥ सदोऽनुजीव्यनुचरः॥ ३
खजीवीचकिकरः॥ २९॥ सेवकनाम॥ स्त्रीनारीवनितामुग्धा॥ नामिनीभीरुरंगना॥ ललनाकामिनीयोषित॥ योषासीमं
नीवधूः॥ ३०॥ नितंबिन्यबलाबाला॥ कामुकीवामलोचना॥ नामा तन्वंगी रामा॥ सुंदरीयुवतीतथा॥ ३१॥ स्त्रीनाम॥ भार्या
जायाजनिः कुल्या॥ कलत्रंगेहिनीगृहं॥ महिलामानिनीपत्नी॥ तथदारापुरंध्रयः॥ ३२॥ कलत्रनाम॥ वल्लभाप्रेयसीप्रेष्ठा॥ रमणी
दयिताप्रिया॥ इष्टाचप्रमुदाकांता॥ चांडीप्राणप्रियिनीतथा॥ ३३॥ वल्लभानाम॥ सतीपतिव्रतासाध्वी॥ पतिवत्न्येकपत्न्यपि॥ मनास्विनी॥ सुचरि
[illegible]या विपरीतानिरूप्यते॥ ३४॥ साध्वीनाम॥ बंधुकीपुंश्चली मुक्ता॥ पुनस्यूः पुंश्चरवला॥ स्पर्शीत्रिसारिकादूती॥ स्वैरिणी संफलीतथा॥
॥ ३५॥ असतीनाम॥ गणिकालंडिकावेश्या॥ रूपाजीवाविलासिनी॥ पण्यस्त्रीदारिकादासी॥ कामुकीसर्ववल्लभा॥ ३६॥ वे
श्यानाम॥ कांतेष्टोदयितः प्रीतः॥ प्रियकामीचकामुकः॥ वल्लभश्चपतिः प्रेयान्॥ विटश्चरमणोवरः॥ ३७॥ भर्तानाम॥ सवित्री
जननीमाता॥ मातनाम॥ जनकः सावितापिता॥ बापनाम॥ देहपिंडनोकायांग॥ वपुः संहननंतनुः॥ ३८॥ कलेवरं शरीरंच
मूर्तिरस्मिन्नुत्सवः सुतः॥ शरीरनाम॥ पुत्रस्सूनुरपत्यंच॥ तुक्तोकंचात्मजः प्रजः॥ ३९॥ बालकपुत्रनाम॥ उत्तानस्तनयोपोतो॥ दा
रकोनंदनोऽर्भकः॥ स्तनंधयोत्तानशयौ॥ स्त्रीबेद्रुहितरविदुः॥ ४०॥ सखीनाम॥ वयस्यालीसहचरी॥ सध्रीचीसवयाः सखी॥ आ
लीविवर्जितमित्र॥ संबंधोमित्रयुक्सुहृद्॥ ४१॥ सहकृत्वासहकारी॥ सहायः सामवायिकः॥ मित्रनाम॥ सनाभिः सगोत्रो
बंधुः॥ सोदर्योभिरजोऽनुजः॥ भाईनाम॥ ४२॥ कनीयानग्रजोज्येष्ठो॥ वडाभाईनाम॥ भ्रातृजानीस्वसानुजा॥ सकनीनाम॥ ननं
दृसानननंदास्यात्॥ नणदनाम॥ मातुलानीप्रियांबिका॥ ४३॥ मामाणीनाम॥ वैर्यरातिरमित्रोरि॥ द्विट्सपत्नोद्विषन्द्विषः

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

॥ त्वाच व्योदुर्जनः शत्रुं दुर्हृद्द्विषी खलोऽरातिः ॥४४॥ वइरीनाम ॥ दीधितिस्तानुरुग्भांश्रो स्तगस्ति किरणा वारः पादो रुचिं मरीचि
र्तो। स्तेजोऽरश्मिर्गौर्यक तिः प्रत्नां ॥४५॥ दीप्तिर्ज्योतिर्महो धाम। रश्मिरूर्ज्यो विस्तावसुः। ज्ञातोऽस्त प्राय पूर्वं च्चौ। तद्द्वता विंदुस्तास
करौ ॥४६॥ किरणनाम ॥ उडूनि नानि तारर्क्षं। नक्षत्रं नक्षत्रनाम। तत्पतिर्निशा। क्षणदा रजनी नक्तं दोषा श्यामा त्रियामाक
रः ॥४७॥ शशी विधुः सुधासूतिः कौमुदी कुमुदप्रियः कलात्रेयं दमा स्वंद्वा। कांतिमानो षधीश्वरः ॥४८॥ तरणिस्तपनोस्ता
नुर्ब्रध्नः पूषार्यमारवि। तिग्मः पतंगो घामणि ॥ मार्तंडो कौयस्ताधिपः ॥४९॥ इनः सूर्यो ग्रहो मोचूंतो। तिमरारि विरोचनः दिनं
दिवाहर्दिवसो। वासरस्तु कृस्चसः ॥५०॥ चक्रवाकबंधुपर्याय। बंधुः कुमुदविप्रियः यमुनायमकानीन। जनकास
विता मतः ॥५१॥ सूर्यनाम। वाहोऽश्वस्तुरंगो वाजी हयो धुर्यस्तुरंगमः। सप्तिर्बुद्धिरारस्थः सप्तोव स्त्रोमसूषवान् ॥५२॥ घोड
नाम ॥ खं वियत्यो वियद्व्योम। गगनाकाशमंबरं। द्यौर्नतोऽन्तरिक्षं च। मेघवायुपथोप्यथः आकासनाम ॥५३॥ तच्चरः
खेचरः स्तद्ग। पक्षी पत्ती पतत्रोऽपि। शकुंतिः शकुनिर्विस्त्री। पतंगो विष्किरोऽन्यपथ्य ॥५४॥ पक्षीनाम ॥ जांगलं पिशितं मांसं
पलं पेसी चतत्प्रियः मांसनाम ॥ यातुधानस्तथारक्षो। रात्रिंचरडप्यते ॥५५॥ राक्षसनाम ॥ सुतो दितेस्तडि दैत्यो। सं
द्विदिवसुरोऽमरः ॥ देवनाम ॥ स्वर्द्यौः स्वर्गोथनाकश्च। तद्दसस्त्रिदिशो मतः ॥५६॥ स्वर्गनाम। तत्पतिः सक्रो इंद्रश्च। सुनासीरः शतः
क्रतुः प्राचीनबर्हिः सुरामा। वज्री चार्यखंड लोहरिः ॥५७॥ सत्रुर्बलस्य गोत्रस्य। पाकस्य नमुचैरपि। वृत्रहा च सहस्राक्षो।
गीर्वाणेशः पुरंदरः ॥५८॥ विडौजाश्च पुलोनाथो। वासवो हरिवाहनः। मरुतः मरुत्वांश्च। वृषाश्चैवैरावणाधिपः ॥५९॥
शतमन्युः स्तुराषाड्। पुरुहूतश्च कौशिकः शाक्रंदनोऽथ मघवान्। पुलोमारिर्मरुत्तत्सखः ॥६०॥ वा ॥ इंद्रनाम ॥ काष्ठो

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

दिग्पालकाः दृग्पालः ... नरं हाथी दिग्गज

कुहि गौरी च। दत्ता कन्या तथा हरितु। तत्पर्यायपरं जोज्यं प्राज्ञैः पालगजां बरं॥६१॥ दिग्नाम। पवनः पवमानश्च
वायुर्वातोनिलो मरुत्॥ समीरणो गंधवाहः श्वसनश्च सदागतिः॥६२॥ नभस्वान्मातरिश्वा च। चरारेफ जीवनस्पर्शा॥
भीमवायु पुत्र प्रभंजनोस्पपर्यायः। पुत्रो तो भंजनामकौ॥६३॥ वायुनाम॥ तक्षस्वौग्निः शिखी वह्निः पावकश्चाग्निशुशुक्षणिः हिर
ण्यरेताः सप्तार्चिर्जातवेदास्तनूनपात्॥६४॥ स्वाहापतिर्हुताशश्च ज्वलनो दहनोनलः। वैश्वानरः ... बर्हिः शोचि
तीश्वो विभावसु॥६५॥ वृषाकपिः समागन्तो हव्यवाहो हुताशनः। वैश्वानरनाम। तदादिस्तबुः सेनानीः स्कंद
लोकस्वामकाशिवसुत्र सूशिखिवाहनः॥६६॥ कार्त्तिकेयो विशाखश्च कुमारः षण्मुखो गुहः। शक्तिमान् क्रौंचभेदी च। स्वामी शरव
णोद्भवः॥६७॥ स कं... शंकरस्यः शुः शिवस्थाणुः महेश्वरः त्र्यंबको धूर्जटिः सर्वो। पिनाकी परम धाधिपः
प्रतमितो ॥६८॥ त्रिपुरारिर्वि... दोगिरिशो नीललोहितः रुद्रदेवो मौलियज्ञारिः। त्रिनेत्रोव षभध्व... उग्र
स्तु लीकपालीव। त्रि... रोस्तवो दक्षः उमापतिर्विरूपाक्षो। पिविधारूपं कपर्द्दीपि॥७०॥ इस... तागी
रख्या त्रिपथगा जह्नुवी ...मर्त्यसरित्। तां मंदाकिनी घपर्याय। धुनी गंगा नदीश्वरः॥७१॥ गंगानाम॥ वेष्टि शिवगोस्वरः
वेधा विधाता चो द्रुहिणो जेष्ठश्चतुर्मुखः। पद्मपर्याययोनिश्च। पितामह विरंचनो॥७२॥ हेमपगन्तेः स्त्रष्टा ब्रह्मापर्याय
चा प्रजापतिः सहस्रपात्। ब्रह्मा... सनत्कुमार नंतात्मा कस्तपुत्रो हि नारदः॥७३॥ उमा कात्यायनी गौरी। काली हैमवं
तीश्वरा शिवा भवानी रुद्राणी सर्वाणी सर्वमंगला॥७४॥ अपर्णा पार्वती दुर्गा। मृडानी चंडिकांबिका॥

हि: मद्राणी ब्रह्मसुतः

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

अर्यादात्कायनी चैव। गिरजामेनकात्मजा॥७५॥ पारबतीनाम। चामुंडाचरमुंडा चा चंडी ब्रह्मी तैरवीतथा॥
तत्पत्नी वे इदाराः॥ व्योमकेशो हिरण्यबरः॥७६॥ चामुण्डानाम॥ विनायकोविगनराजो द्वैमातुरौ गणाधिपः। अ
प्येकदंत हेरंबो। लंबोदरगजाननौ॥७७॥ विनायकनाम॥ दामोदरो दामोदरो विस्तु रुपेंद्र पुरुषोत्तमः केशव
श्चे ऋषीकेशः शार्ङ्गी नारायणो हरिः॥७८॥ कैसी मधुबलिबीतौ। हिरण्यकशिपु मैरि तदा ह्रदस्तदनः सोरिः पद्मना
भो रक्षधो लदजः॥७९॥ जोबिंदो वासुदेवश्च लक्ष्मीगोमतीदरः तत्पतिः शेलेत्यादिधरश्चक्रधरो रचकत॥८०॥ नारायणनाम
तत्पुत्रो मन्मथकोम सृष्टिकारेरनन्मजः कायपर्यायसहितो। मदनाम मकरध्वजः॥८१॥ मदनो मन्मथो मारः प्रद्युम्नो मीनके
तनः। कंदर्पकोऽनंगः कामः पंचसरः स्मरो मतः॥८२॥ कंदर्पनाम॥ शिलीमुखः शरो बाणः मार्गणो रोपणो कलः इषुः
कांडं क्षुरप्रं च नाराचं तोमरो तथा॥८३ बाणनाम॥ कार्मुकं धन्व चापं च। धर्मकोदंडसं धनुः शिलीमुखादेरासनं
तत्कोटिमटनी विदुः॥८४॥ धनुषनाम॥ पुष्पं सुमनसः फुल्लं लतांतं प्रसवोद्गमौ। प्रसूनं कुसुमं ज्ञेयं॥ तदा पुष्पशरः स्मरे
॥८५॥ पुष्पनाम॥ स्वांतं मानस्वलितं चित्तं। चेतांतं करणं मनः हृदयं विशिस्या स्मृतौ मरस्तासं तत्त्वो मतः॥८६॥ चित्तनाम॥ मौर्वी ज
जीवा गुणो गव्या ज्यो ऽलिः सिंगः सिलीमुखः भ्रमरः षट्पदोऽन्ते यो द्विरेफश्च मधुव्रतः॥८७॥ पणिचमन्तसरनामः मो व्यादि प्रा
तमल्पादि। कंदर्पस्य तथैव धनुः। हितिरस्त्रायुधशास्त्रं पुष्पाद्यं स्त्रु स्मरः स्मृता॥८८॥ ध्वजं पताकाकेतुश्च। चिह्नं यद्वेजयं
त्यपि। तत्पदांतो झषाद्यादिः ध्वजानाम॥ शंत्तरिक्षुकरः स्मरः॥८९॥ शंवरारिर्मनसिजः कुसुमेषुरनन्यजः पुष्पधन्वा
स्मरः स्मरतः धन्वा रतिपतिः। मकरध्वजः ... ॥९०॥ ... मकरकेतुश्च। दितरुध्वज पपतिः कंदर्पनाम॥ लक्ष्मीप

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

ध्वजाः पताका केतुश्च ध्वजस्तु दैवजः पर्यापि ध्वजापताकानाम॥ कदनं समरं युद्धं संग्रामः कलहो रणः। संग्रामः संपराजाजी समिको ध्वजनी

लक्ष्मीनाम

स्यालयापद्मा। कमलाभ्रांदिरिपर्या।९२॥ बलस्तद्दः प्रलंबघ्नो। बलदेवो च काम्पालोऽग्रजः। रेवतीरमणो रामः कामपालो हलायुधः।९२॥ नीलंबरो रौहिणेयस्तालंको मुसली हली। संकर्षणः सीरपाणिः कालिंदीभेदनो बलः॥ ९३॥ हलं ... नाम

3 बलिसद्मनाम॥ कौक्षेयको ऽसिर्निस्त्रिंशः कृपाणः करबालकः। तरवारिर्मण्डलाग्रं। खड्गनामावलिं विदुः॥ ९४॥ खड्गनाम॥ अक्षौहिणी बलानीकं। वाहिनी सध्वजं चमूः। ध्वजिनी पृतना सेनाः सैन्यौ दंडो वरूथनी।९५॥ सैन्यानाम॥ कदनं समरं युधं संयुगं कलहं रणं। संग्रामं संपरायाजि। संयदाकुर्महाहवं॥ ९६॥ संग्रामनाम। गजो मातंगजो हस्ती वारणो निकपिः करीः ... वेरमः कुंभी द्विरदं तमतंगमः।९७॥ सूक्ष्मलसांमजो नागो मातंगः पुष्करी द्विपः करेणुः सिंधुरस्तेषु यम्नाय ... घापि च॥ ऐरावतः पुंडरीको। वामनः कुमदो जनः पुष्पदंतः सार्वभौमः सुप्रतीकश्च दिग्गजाः।९९॥ हस्तीनाम ... नागाद्यारिकंठीरवोः मृगेंद्रः केसरी हरिः। व्याघ्रश्च शूरः शार्दूलः शार ... वदोरपात्॥१००॥ सिंहशार्दूलश्वापदनाम॥ क्रोडो वराहो दंष्ट्री वा। घृष्टिपोत्री च स्तकरः। अश्वो मयः श्वरवालकः करसः ... गालिकः॥१॥ सूकरनाम॥ अश्वनाम॥ कोलेयकः सारमेयोः मंडलश्च पुरोगतिः। जिह्वापो ग्रासार्दूलः कुक्कुरो रात्रिजागरः॥२॥ स्वानाम॥ विद्याधरो यक्षो रक्षोः गंधर्वः किन्नरो मरः पिशाचो गुह्यकः सिद्धोः भूतो माद्देवयोनयः॥३॥ देवजातिनाम। हिमं भर्म हाटकं स्वर्णं कनकोऽर्जुनं कांचनं॥ हिरण्यं जातिरूपं च शातकुंभं च रुक्तिकं २०४ तपनीयं कलधौतं कार्तस्वरं लक्ष्मीलोद्भवं ... जितं पुलिका रूप्यं शुक्तिजं मौक्तिकं स्तथा॥५॥ रूप्यमौक्तिकनाम॥ वि 3

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

नेवस्तु चतुर्द्रव्यं स्वार्थो गाद्र विलं धनं ॥ कुस्मारं तत्पतिः प्राड्डः कुबेरश्चैकपिंगलं १०६ राजराजं वैश्रवणं उत्तरासापति

कुबेरधनदायकं

स्तथा ॥ कालकानिलयं श्रीदं धनं पर्यायदायकं ॥ १०७ द्रव्यधननाम ॥ राष्ट्रं जनपदो निर्वृत्तो जनांतो विषयस्म

तः ॥ स्यः पुरं पुरी नगरी पटनपत्तनभेदनौ १०८ देशनाम ॥ वक्त्रं लपनमास्यं हि आननं वदनं मुखं ॥ श्रुतिः श्रवणं

श्रोत्रं श्रवः कर्णि स्फुतं विदुः १०९ मुखकर्णनाम ॥ दृगक्षि चक्षुर्नयनं दृष्टिर्नेत्रं विलोचनं ॥ कटाक्षिके कर्णपे

नैन

गे विभ्रमं तस्य वैकृतं ॥ ११० दृष्टकटाक्षनाम ॥ दंतवासोधरोप्योष्ठो कपितो दशनः छदः ॥ शिरोधरा गलो ग्री

वा कंठश्च धमनीधमः ॥ १११ ओष्ठग्रीनाम ॥ दोर्दोषा च भुजो बाहु पाणिहस्तकरस्तथा ॥ प्राड्ड वीडुमिरोप्प

११२

शं हस्तप्रायाकरांगुलि ॥ बाहहस्तांगुलीनाम ॥ उरः स्तनः कुचौ वक्षो रुहं स्तनं पयोधरः ॥ नासा घ्राणं उरो

वक्षः कुक्षिश्च जठरोदरं ॥ ११३ ॥ नासाहृदयकुक्षिस्तननाम ॥ कटी नितंबश्रोणिश्च जघनं जानु जंघा च ॥ चरणं चलनं प

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

4

दं कर्मेन्द्रियं पदं विदु॥११४ करीजानुनाम॥ चिरो मूर्द्धोत्तमांगकं धारर्भ्यं हरितीरितं वाक् वचो वचनं वाणी

भारती गीः सरस्वती॥११५ वाणीवचननाम॥ सिंहो द्विपो घनो गर्जो हेवाश्चे हतं गजे स्फीतं धेनुकलभे स्त

नितं जलदे तथा॥११६ गर्जशब्दनाम॥ स्यंदने चीत्कृतं मंचे मटे घष्टो च रुकृतं स्फीतं मणितं कामरवू

कृतं मृषत्त्वा युद्धे॥११७ शब्दनाम॥ मंजीरकं तुलाकोटि नूपरं तत्र झंकृतं झातकृतं मकृतं क्रौंच हंसयो

कैकृतं मतं॥११८ खेदो द्विवोप्पमर्षेर्ष्या रोषः क्रुट्क्रोधमृत्यथान्यवः हर्षप्रमोदप्रमदामुन्नाषानंदमु

त्सवः॥११९ हर्षक्रोधहर्षनाम प्रतीतं संस्कृतं लब्ध हृष्टं परिचितं मतं संस्थितं दग्धामस्यं च परामृष्टं च मन्नं विवि

दुः॥१२० हर्षतुनाम॥ कृपानुकंपानुक्रोशो हितो विकरुणा दया सेमुरवी धिषणा प्रज्ञा मनीषा धीस्तिथी

मायः॥१२१ दयाबुद्धिनाम॥ प्राज्ञो मेधावि मान्विद्वान् अभिरूपो विचक्षणः॥ पंडितः सूरि सांचार्यो वाग्मी नैया

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

यकः स्मृतः १२२ पंडित आचार्यनाम ॥ परिषद्यो बुधः सभ्यं सदस्यं परिषत्सभा । सभापंडितनामः ॥ आस्था

नं धिपतिं राजा राजसूयो नृपक्रतुः ॥ १२३ राजसूयज्ञनामः ॥ विष्टरं मल्लका पीठं मासंदी मासनं विदुः ॥ विष्टपं

भुवनं लोको जगत्तस्य पतिर्जिनः ॥ १२४ सिंहासनभुवननाम ॥ सर्वज्ञो वीतरागोर्हन् केवली धर्मचक्रभृत्

तीर्थकरस्तीर्थकरः तीर्थकृद्दिव्यवागर्हतिः ॥ १२५ सर्वज्ञनाम ॥ चेलं निवसनं वासः चीरमंबरमंशुकं ॥ वस्त्राद्यंते

दिगाद्यादि संज्ञितो वृषभे स्वरः ॥ १२६ वस्त्रनाम ॥ वर्षीयान् वृषभो ज्यायान् पुरुषाद्यः प्रजापतिः ऐक्ष्वा

कुः काश्यपो ब्रह्मा गोतमो नाभिजोग्रजः ॥ आदिनाथनाम ॥ सन्मतिर्महतिर्वीरो महावीरोत्यकाश्यपः ना

थान्वयो वर्द्धमानो यत्तीर्थमिह सांप्रतं ॥ १२८ श्रीवीरवर्द्धमाननाम ॥ कुंकुमं रुधिरं रक्तं कस्तूरी मृगनाभिजा ॥

कर्पूरं घनसारं च हिमं सेवंतपुष्पमात्र ॥ १२९ कुंकुम कस्तूरी कर्पूरनाम ॥ समालंभोंगरागश्च प्रसाधनं विलेपनं ॥ भूष

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

णोभरणं स्रग्वं मान्यं मालागुणं स्रजः। १२० विस्त्रैपीं भरणं मालानाम मेखला रसना कांची हेम पर्यायस्तनकं नागडीहेमसूत्रकं
श्रोणीबिंबे सूत्रं मान सूत्रमिवेसितं। १२१ कटीसूत्र नाम मदिरां मधु मैरेयं सीधु कादंबरी गिरा प्रसन्ना वारुणी हा
लामधुरा धी सुरा विदुः। १२२ मद्यनाम शुंडा सदकरीय पामोंडोगर्वितं मद्यपः। शौंडो त्तमद्यपानेषु विज्ञा सौश
हृदयहृतिः। १२३ कल्लालनाम सर्पिर्हैयंगवीनं स्याद् दुग्धो त्तीरं घृतं पयः। उदश्विन्मथितं तक्रं कालसेयं पिवेन्मुखः
१२४ घृतदुग्धनाम प्रायो वयो दशानेहः प्रर्णो यौवनकं विदुः तारुण्यं यौवनं चात्र वर्षमस्थैविरं मतं। १२५ यौवनव
यनाम वंशोन्वयोन्ववायः स्यादाम्नायः संततिः कुलं उद्यो वर्गश्च संतानः काव्यं एवक विस्थितिः। १२६ गोत्रना
मान्वयो गोत्रं गोत्रश्च धारणीधरः गोत्रा वसुंधरा द्रियागोत्रे सत्व वल्लंस्मृतं १२७ हंसो मराली चक्रांगो हंसवा वस्त्राहंसवा
हः सनातनः मयूरो बर्हिणः केकी शिखी प्राचविकं विदुः। १२८ नीलकंठ कपाली च शिखंडी नर्त्तितिर्गुरुः हंसमयू
रनाम

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

5

तं संन्ध्री नाम

त्वरटामराली हंसी हारिणो प्राहु बंसलया । १३९ मृगहंसनाम पन्नगो ऽहिर्विषधरो लेलिहानो भुजंगमः नागोरगौ फणिः

सर्पिः तद्वैरी विनतात्मजः सर्पनाम १४० सुपर्णो गरुडः तार्क्ष्यो गरुत्मान् शकुनीश्वरः इंद्रजिन्मंत्र स्तात्मा वैनतेयो

विषत्रयः १४१ गरुडनाम स्वं नीद्रियं स्वपीकं च श्रोतो नोत्तं करणं विदुः पुण्यं भाग्यं च सुकृतं भागधेयं च सत्कृतं १४२

पुण्यनाम अघं पंहः श्वं दुरितं पापं पाप्मा च किल्बिषं वृजिनं कलिलं मनो दुःकृतं त्यजयेऽजनः १४३ पापनाम

सदनं सद्म भुवनं धिष्ण्यं वेश्मं च मंदिरं गेहं निकेतनं गारं निशांतं निर्वृतं गृहं १४४ गृहनाम वसतिर्वसथा वा

सं स्थानं धामा स्पदं निकायं निलयो वस्थं शरणं विदुरालयं १४५ वसतीनाम खेयं खातं च परिखा

वप्रः स्याद्धूलिकुट्टमं प्रकारः परिधिः शालः प्रतापी गोपुराकृतिः १४६ प्रकारषात्तीनाम प्रसादः सौधहर्म्ये

प्रुनिर्यूहं मत्तवारणं वातायनं तमालं बं वमालं चं सुखमासनं १४७ धवलहरिगवाक्षनाम सप्तः सप्तर्षिः

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

6

सज्योतिः सदृक्षः सदृशः शदृक् ॥ तुल्यः सधर्म्मा रूपः तुलाकोशोपमाभिधा ॥ १४८ समाननाम ॥ विन्मन्यो
विद्यमानश्च गुरोजानौ वुजान्नः ॥ संज्ञानादीनिपर्यायमुपमाने प्रयोजयेत् ॥ १४९ उपमाननाम ॥ व्यपदेशो
निर्भे व्याजं पदं व्यतिकरं छलं ॥ तत्र चरन्तांतमुत्प्रेक्षांश छमन्यं निर्णयेत ॥ १५० व्यलीकनाम ॥ वृत्तं गुंगं समा
जश्च समूहः संहितिर्व्रजः ॥ व्यूहो निकायो निकरो निकरंबः कदंबकः ॥ १५१ गणः समुदयः संघः संघा
तः संततिस्ततिः ॥ निचयः प्रकरः पंक्तिः पश्नो समजो द्विजो ॥ १५२ समूहनामः ॥ समीपाभ्यास मौसन्न मेभ्य
र्णे सन्निधि विदुः ॥ अविदूरं च निकटं मवलग्नमनंतरं ॥ १५३ समीपनाम ॥ जित्यां हलं हलिः सीरो लांगलं तत्क
रो बलः ॥ रेवतीरमणो नीलः वसनः केसवाग्रजः ॥ १५४ हलबलभद्रनाम ॥ अर्जुनः फाल्गुनो जिष्णुः श्वेतवा
जी कपिध्वजः ॥ गंडीवकार्मुकः सव्यःसाची मध्यमपांडवः ॥ १५५ वृषसेनः सनिःसूकोदैत्यारिश्राक्कनंदनः

6

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

६

भीम कुरुरिपु भीम कीचरिपुः भीम

कर्णभेदी किरीटी च शब्दभेदी धनंजयः ॥१५६ अर्जुननाम कुरुकीचकयो भ्रातुर्वायुपुत्रो वृकोदरः । समवर्ती यमः
कालः कृतांतो मृत्युर्यंतकः ॥१५७ भीमयमनाम धर्मात्मजो जातरिपुः कौंतेयो भरतान्वयः । कौरव्यो राजज-
न्माच सोमवंशो युधिष्ठिरः ॥१५८ युधिष्ठिरनाम । वीध्रं सितं सितं श्वेतं वलक्षं गौरपांडुरं ॥ शुक्लं अवदातं धवलं पांडु
शुभ्रं श्यामं शिपं ॥१५९ श्वेतनाम ॥ कृष्णं नीलं असितं कालं धूम्रं धूम्रमलिवप्रभं ॥ तमोंधकारं तिमिरं ध्वांतं च तमसं तमः
॥१६० नील अंधकारनाम । श्यामं पीनं हरित्पीतं कर्वुरं रुधिरं अरुणं । लोहितं रक्तं आताम्रं पाटलं कपिशं त्वषां ॥१६१
पीतरक्तनाम । हरिणी रोहिणी शोणी गौरी श्येनी विसंगमपि । सारंगी सावली काली कालपीनीलपिंगली ॥१६२ पीप
लीनाम । परागं मधुकिंजल्कं मकरंदं च कोसकं । उड्डचाराद्रजः पांशुः रेणुधूलिश्च जोजयेत ॥१६३ मकरंदनाम
कलंकांकं घयं मलिनं किंजल्कं लक्ष्म लांछनं । निर्वाधं धमपंकं मलीमसं मपि त्यजेत ॥१६४ कलंकनाम ज

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

7

नोदाहरणं कीर्तिः साधुवादं यशो विदुः। वर्णयं गुणावलीं रयातिं अवदातं च माहिमं ।१६५। कीर्त्तिनाम । प्रेक्षादेशौ
निदेशौ ज्ञानियोगः शासनं तथा। संदेशः प्रियजा वार्त्ता प्रवृत्तिः किंवदंत्यपि ।१६६। आज्ञादेशनाम । कठोरं क
ठिनं स्कंधं ककर्कशं परुषं दृढं। अश्लीलं कोहनं फल्गु कोमलं मृदु पेशलं कठोरकोमलनाम ।१६७। प्रत्य
ग्रं सांप्रतं नव्यं नवं नूतनमंग्रपं। पुराणं जठरं जीर्णं प्राक्तनं च चिरंतनं ।१६८। नवपुराणनाम । भौरो लोहो धचामं
चे कश्चित् किंचित् प्रशंसये। प्राक् हालेन्हायसपदिनिषेधो मानयत्न्वंन ।१६९। आक्शानशीघ्रनाम । उच्चैः अंचाव
तं तुंगं उच्चमुन्नतमुच्छ्रितं। नीचं न्यगातनं कुब्जं नीचैः स्वनपेश्वरं ।१७०। उच्चनीचनाम । अमा सहं समा
साकं सार्द्धं सत्रा सजः समाः। सहार्थनाम । कर्वदा सततं नित्यं शश्वदा संततं केसदा ।१७१। अनवरतनाम
शृंगी हतिहरिर्नाथो हरिस्त्रीर्यं च शृंगिणः। गोश्चतुष्पात्पशुर्मर्त्त्र महिषीनामदेहिका ।१७२। पशुनाम । वि

७ ६

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

7

वियोगं मदनावस्थं विरहं फुल्लकं विदुः। प्रेमाभिलाषो माल्लं गंरागं स्नेहं मतः परं। १७३ अवस्थाप्रेमनाम सहितं स
हितं संयुक्तं संश्लिष्टं सहितं युतं। संस्कृतं समवेतं च प्राहुरन्वीतमन्वितं। १७४ स्नेहसंयुक्तनाम। वर्त्माध्वा सरणिः पंथा
त्रिमार्ग
मार्गश्च चरमे चरौ। गंगा त्रिपथपर्याय द्योवोगो मंडलं ब्रजं ७५ मार्गगंगास्वेतनाम। कृती नदिष्णो निष्णातः कु
शलो निपुणः पटुः। चतुरः प्रवीणः प्रागल्भः कोविदश्च विशारदः। १७६ विदग्धश्चतुरो धूर्तो चाटुकृतं
कितवौ प्राठः। कापिनां गरिकोज्ञियोगोचं संज्ञाकनाम कृतं। १७७ चतुरनाम। मुग्धो मूढो जडो निर्वोधो मूको
मूर्खश्च बडकटः। सदेवानां प्रियो प्रज्ञः मंदो धीमतिवर्जितः। १७८ मूर्खनाम बष्टिकः कलिमः शालिः ब्रीहिस्तं व
करिस्तथा। वन्मसकृत्यारिजातिः घोडंबट् दशनश्च सः। १७९ शालिधाननाम। श्वोडीरोगवर्जितं सत्यधौ
मानी चाहं युक्तिकृतः। उन्नावोऽपुष्करो हमोनी च स्त्वविंशुनो धमः। १८० नीचनाम। चौरैकोगारिकस्तेन

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

8

तस्करः प्रतिरोधकः॥ निशाचरो गूढनरो हरकः श्रमिधिश्वरः चौरद्रूतनाम॥ प्रस्तरोपलपाषाणं दृषत्तु
शिला॥ घनं॥ तत्रजातंमयोलोहं शातकुंभं तमानयेत्॥ पाषाणलोहनाम॥ चित्रंचाश्चर्यमद्भुतं योजं
विस्मयं कौतुकं प्यहो॥ अभिजोगो द्यमो द्योगा उत्साहो विक्रमो मतः १८३ आश्चर्यउद्यमनाम॥ मायीया
त्वं तमो त्वं तं नितांतं सुष्टु वैभृशं॥ स्फुटं साधु स्वं वलुस्पष्टं विशदं पुष्कलं मलं १८४ अतिशायस्पष्टनाम॥ त्रा
मंशांतं कशं क्षीणं हीनं जीर्णं च वैरिणं सीर्णं वसानं न्यूनं च धैर्यं सौदर्यं पौरुषं १८५ क्रशपौरुषनाम॥ द्विप्रांशु
मंत्वरं शीघ्रं सहसाद्यादितिद्रुतं॥ तूर्णंयवांस्पदोरंहोरयोवेगस्त्वरो लघुः १८६ शीघ्रनाम॥ रहोनुरहसः
प्रांशुरहस्यं चाभिनलिकः॥ कौनाशः कृपणो न्युब्जः मुग्धौ दीनोभिलाषकः १८७ एकांतदीननाम॥ प्राशीकृत
सितो वद्धः संयतः नियतोद्दितः॥ नियमितसंचलितः छिन्निद्धं यास्थितोरिपुः १८८ वद्धनाम॥ कांतंकमनंक

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सुंदरं

रम्यं च कमनीयं मनोहरं । अभिरामं रमणीयं रम्यं सौम्यं च सौरं १८९ भलेनाम । चारु सुन्दरं त्वाणं चरु रुचिरं प्रशस्तं हृद्य

चित्तहारि

वंधुरं दर्शनीयं मनोज्ञं च चित्तपर्यायहारि च १९० मनोज्ञनाम । कामनीयकं सौंदर्यं रम्यता रमणीयकं । दोमंक

ल्याणं मंभवयं शुभं भद्रं च मंगलं १९१ भद्रनाम । अवश्यायं तु षारं च प्रालेयं तु हिनं हिमं । नीहारं तत्करं विद्धि मृ

तुषारकरः

गांकं रोहिणीपतिं १९२ पालानाम । सारंगः पृषतो लीभः केशरो वकुलः सहा । सरलः अज्वलिर्नांशोकः सो

चस्तरुर्विस्मृतः १९३ वृक्षनाम । पुन्नागः सन्नरः प्राहुः तिलकं च विशेषकं । ललाटिको ललामापि जाना

त्यूहं तथा व्रजं १९४ ललाटतिलकनाम । अजनं कज्जलं नागं गजपाटलमौक्तिकं । शालिपरिधिवृत्तं च तु

ल्यास्त्री सारिणी विदुः १९५ कज्जलकोटिनाम । चारो वसर्पः प्रणिधिः निगूढः पुरुषश्चरः । तद्दोनुक्तः स

सहस्राक्षः सत्यर्थः स्मृतं मतं १९६ स्मरनवारपुरुषनामा । अत्यन्तां विचिरायेति प्राह्येकस्माद्बलादिति प्रा

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

घेणा निकृन्तिश्छेत्ति विश्रान्तिर्व्रतिरूपकं ॥१९७॥ विरायनाम ॥ रंभा स्त्री कदली क्षेत्रं मोचा चारु तरुश्च सः ॥ कीचको
नृपतिर्वैकतालके यक्मो यावः ॥१९८॥ केलावांसुनाम ॥ निस्तलं वर्तुलं वृत्तं स्यपुटं विषमोन्नतं ॥ दीर्घं प्रांशु वि
लं चरुद्दं चं पृथु तुलं पृथुः ॥१९९॥ व नं दीर्घ विस्तीर्णनाम ॥ बुक्कसं मरुजं पद्यं हालिं हल्लो प्रमा युतं ॥ उक्कारनाम ॥ उल्व
णं दारुणं तिग्मं घोरं तीव्रोग्र मुत्कटं ॥ शीतकं विमदं मंदं जाप्यं विधिवलं वेतं ॥२०१॥ विलंबउरूटनाम ॥ सौहार्दं सु
हृदं हृद्यं सौहृतं सख्यं सौरभं ॥ मैत्री मैत्रियको जाप्यं महाजं संगतं मतं ॥२०२॥ मित्रनाम ॥ स्वभावः प्रकृतिः शीलं
निःसर्गो विसृजो निजः ॥ ज्योग्यो गुणनिकाभ्यासः दीभी न्हां चं मुहुर्मुहुः ॥२०३॥ शीलवारंवारनाम ॥ मृषालीकं
मुदा मोघं वितथं विफलं वृथा ॥ विधुरं विसनं कष्टं कृच्छ्रं गहनमुद्धरेत् ॥२०४॥ असत्यनिःफलनाम ॥ समस्तं सक
लं सर्वं कृत्स्नं विश्वं तथा ॥ खिलं सकलं विकलं खंडं शल्कं शेषं विदुस्तथा ॥२०५॥ समस्तखंडनाम ॥ मर्मे कोशे वकल

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

हं परिवादं छलं नये | लोहितं शोणितं रक्तं रुधिरं नामस्रजं | २०६ | कलहरुधिरनाम | सततं नारितां जल्प बल्लुकन्यापति
वरा | उद्वाहं परिनयणं विवाहश्च विवेशनं | २०७ | अनवरतविवाहनाम | सुखिवरं विवरं छिद्रं रन्ध्रं तोगं वंगह्वरं | श्वभ्रं रसं वपा
तालं नरकं यातिमेधसः | २०८ | छिद्रनरकनाम | अदभ्रं भूयिष्ठं द्रष्टं बहिष्ठं बहुलं बहुः | प्रचुरं नैकमानं त्यं व्याजेयनं जवं श्री
वः | २०९ | प्रचुरनाम | ओजस्त्वं जः स्वल्लो जस्वी तेजस्वी स्वयं | भास्करो भातुरः स्वरः प्रवीणः सुभटो मतः २१० सुभटनाम
उररीकृतं मंपूरीकृतं अंगीकृतं तथा | अस्तु कारोभ्युपगमं सत्यंकारपणायणं २११ अंगीकृतनाम | तनुत्रं वर्म कवचं आव
त्रिर्वाणवारणं | कूर्पसं कंचुकं चत्रं मातपत्रौस्मवारणं | २१२ | कवचछत्रनाम | केशं शिरोरुहं वालं कचं चिकुरमौ
हयेत् | चूडापाशं च धम्मिल्लं कवरी केशबंधनं | केशाचूडावीणीगुप्तनाम | वक्ता वाचस्पति र्धन्वं | भ्राता भ्रात्राकस्तथै
वतौ | श्रद्धपरायणस्यां तंनगतौ तत्रके वयं | २१४ | तथापि किं चित्कस्मे चित्स्मातिवोधायंस्तचित्तं | वोधयेत्किंचिद्युक्ति

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

10

ञोमा सहजातिकं २१५ प्रमाणमलकं कस्य धनंजयपादस्य लक्षणं द्विः संधानकवेः काव्यं रत्नत्रयमपश्चिमं २१६ कवेर्धनंजयस्येयं कवीनां सशिरोमणिः भावो भवश्च संसारसंसरणं च संस्कृतिः ॥२१७॥ तद्वच्चश्चतुरो धीरः स्त्रजे जन्मा जवो जवः संसा नाम ॥ प्रमाणं नाममालेति श्लोकानां च शतद्वयं ॥२१८॥ ब्रह्माणं समुपेत्य वेदनिनदव्याजात्तुषाराचलस्थानं स्थावरमीश्वरं सुरनदीव्याजात्तथा केशवं अप्यंभोनिधिशायिनं जलनिधिध्वानापदेशादहो श्लकुर्वंति धनंजयस्य च भिया शश्वत् समुत्पीडिताः ॥२१९॥ इति महाकाव्ये श्रीधनंजयविरचिते शब्दार्थनिर्घंटे प्रथमपरिच्छेदः

विक्रमार्कादिकेष्टके ... नवमास्य सितेपक्षे तृतीयायां भृगौ दिने ॥ जीवानंदेन लिखितमिदं ... व्यासपः॥ ...

समाप्तः ॥ संवत् १८१० शाके १६७५ माघमासे शुक्लपक्षे तिथौ तृतीयायां भृगुवासरे लिखितमिदं चि० व्या० जीवानंद नागर गुजराती सुनामम ध्येश्री शुभं भवतु ॥ गुणाः कुर्वंति दूतत्वं दूरेपि वसतां सतां केतकीगंधमाघ्राय स्वयं गच्छंति षट्पदाः ॥१॥ शुभं भूयात् भग्नपृष्टिकटिग्रीवा बद्धमुष्टिरधोमुखं कष्टेन लिखितं काव्यं यत्नेन परिपालयेत् यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिखितं मया यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयते शुभं भवतु ॥ १०

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative